

Toril Synnøve Jenssen, inntil 2018 professor ved UiT, Norges arktiske universitet.
Adresse: Petersborggt. 62, 9009 Tromsø

Bokomtale

Boktittel:

Foregangskvinner. En hyllest til Berit Ås

Av Dagrunn Grønbech

Forlag: Museumsforlaget, Trondheim.

ISBN 9788283050660

Innledning

En ny bok om kvinnebevegelsen kom ut i 2018. Denne boka er en velfortjent hyllest til foregangskvinnen og forskeren Berit Ås, som nettopp fylte 90 år. Boka er skrevet av forfatter Dagrunn Grønbech, lærerutdannet med doktorgrad i samfunnsvitenskap og et stort engasjement for kvinnesaken. Berit Ås sin fagbakgrunn er i sosialpsykologien. Boka som hyller Berit Ås fra et samfunnsvitenskapelig ståsted, er skrevet av en forfatter som i lang tid selv har deltatt i og interessert seg for kvinnebevegelsen, både faglig og personlig. Boka gir nye innsikter og er en påminning om forhold som ikke alltid har vært en selvfølge. Grønbech har skrevet flere andre bøker innenfor samme forskningsfelt. Siden Berit Ås har gjort seg uforglemmelig med sin analyse av hersketeknikker, en maktform som stadig blir praktisert, skal også nevnes boka til journalisten Sigrid Sollund fra Dagsnytt 18, om hersketeknikker i massemedia.

Grønbech sin bok er strukturert i tre deler. Først leser vi om høydepunkter i kvinnekampen og kvinnebevegelsen fra første fase der kvinner fikk sin posisjon tildelt gjennom ekteskap og familietilhørighet, sjelden gjennom egen innsats. Likevel klarte kvinnepionerer fra de øvre samfunnslag å starte virksomhet som fikk stor betydning for andre kvinner, ved å skrive bøker som «Amtmannens døtre» (Camilla Collett), opprette diskusjonsklubber der de blant annet drøftet seksualitet, et tema som var forbudt for kvinner den gang («Skuld»), starte tidsskrifter, for eksempel «Nylænde» i 1887 (Gina Krog) og kvinnesaksforeninger som for

eksempel Norsk kvinnesaksforening (1884), som særlig jobbet med å oppnå stemmerett for alle kvinner. Det var særlig kvinner med tilhørighet til venstre i politikken, som var aktive i stemmerettsaken. Høyresidens kvinner var mer opptatt av å tilrettelegge for kvinners rolle som mor og husmor i heimen. I 1885 ble «Kvinnestemmerettsforeningen» stiftet med representanter fra både venstre- og høyresiden av politikken. I kampen for stemmerett, ble saken overordnet interne politiske motsetninger.

Del 2 i boka består av kvinneportretter der sentrale kvinner i kvinnebevegelsen er løftet fram. Det kan innvendes at viktige kvinneskikkelser mangler. For eksempel er filmkunstner Vibeke Løkkeberg ikke kommet med, til tross for at hun har lagd filmer med fokus på tema som i høy grad berører kvinners og barns liv. Selvsagt kunne flere kvinner innenfor ulike kunstretninger vært trukket fram, men denne boka hyller Berit Ås, en foregangskvinne særlig viktig for kvinner innenfor samfunnsfagene. Utvalget av foregangskvinner er gjort «på grunnlag av å være eller å ha vært en politisk aktiv kvinnesakskvinne.» (Grønbech s. 61)

Del 3 handler om kvinnekunnskap og fellesskap. Her har noen av de utfordringene kvinnekampen i dag står overfor, fått plass, slik som respekt for feministiske perspektiver, kvinner og politisk makt, seksuell trakassering og vold mot kvinner.

Høydepunkter

I den andre delen av boka, har Grønbech vektlagt stemmerettskampen som kvinner førte siden 1880-årene og fram til seieren i 1913. I denne kampen ble det opprettet kontakt mellom feministiske grupper (suffragettene) i England og stemmerettsforkjemperne i Norge. Det var likhetstrekk mellom disse miljøene. Norske feminister skrev og publiserte i tidsskrifter som de engelske suffragettene sto bak. Organisering av kvinner var viktig, siden de eksisterende organisasjonene, ledet av menn, var lite villige til å ta feministiske temaer alvorlig. De norske kvinnene jobbet hardt og fikk mye motstand. I 1886 ble det første forslaget om kvinners stemmerett fremmet for Stortinget. Men det skulle ta lengre tid å komme i mål.

I forbindelse med unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige rundt århundreskiftet, ble også Landskvinnestemmerettsforeningen stiftet. Foreningens kvinner organiserte en

landsomfattende underskriftskampanje for unionsoppløsningen. Nærmere 300.000 underskrifter ble raskt samlet inn, men ble faktisk ignorert da unionen med Sverige ble formelt oppløst i 1905. Argumentasjonen for å ignorere kvinnenenes underskriftskampanje, var at det «ikke var tid til» å gjennomgå underskriftene i arbeidet med planlegging av hvordan stemmegivningen skulle foregå. Berit Ås sine teorier kommer her til sin rett når det gjelder å forstå usynliggjøringen av kvinnenenes aksjon i Landskvinnestemmerettsforeningen.

Kapitlet inneholder også at foregangskvinnene parallelt med stemmerettskampen kjempet for kvinners rett til utdanning og stillinger på arbeidsmarkedet. Dette var barrierer som måtte overvinnes for at kvinnekampen skulle komme videre. Mange av foregangskvinnene hørte til samfunnets bedrestilte og hadde fått undervisning i heimen. De fleste opplevde imidlertid at brødrene ble privilegert og at de selv kom i andre rekke. I større byer ble det opprettet kostskoler for piker, undervisningen var tilpasset jentene, for eksempel husstell, litteratur og musikk. Husmorskoler ble opprettet av sentrale foregangskvinner, blant andre Betsy Kjelsberg. Husmorskolene skulle forberede unge kvinner på rollen som mor, hustru og posisjon som «husfrue». For unge jenter ga det status å jobbe som tjenestejente hos bedrestilte, en jobb som sosialiserte jentene til borgerskapets kvinneverdier og resulterte i attester og lærdom som kom godt med i neste huspost, og etter hvert i egen familieetablering. Allmenn utdanning for kvinner ble en viktig kampsak i den kvinnebevegelsen som Berit Ås representerer.

Ved landets universiteter ble pensum i samfunnsfagene etter hvert i noen grad endret, slik at de mer enn tidligere, vektla temaer som ble regnet for spesifikke kvinnetemaer. I slutten av 1980 og i 1990-årene klarte kvinneforskere å etablere Sentre for kvinneforskning. Ildsjeler i dette arbeidet jobbet for å oppnå en feminisering av akademia, som skulle gi rom for kvinner, både i pensum og blant de fast ansatte ved universitetene.

Foregangskvinner

Blant de 30 foregangskvinnene som er løftet fram gjennom korte beskrivelser i Grønbech sin bok, del 2, finner vi naturligvis Berit Ås. Hun kan med rette kalles Hersketeknikkenes mor. Med bakgrunn i sin faglige identitet som sosialpsykolog, gjorde hun erfaringer fra politisk aktivitet både nasjonalt og internasjonalt på arenaer der hun ofte var eneste kvinne. Særlig

den non-verbale kommunikasjonen inspirerte hennes forståelse av hvordan man kan skaffe seg herredømme og kontroll. Hun utga en bok om patriarkatets fem hersketeknikker (Ås 1975). Disse er: 1. *Usynliggjøring*, 2. *Latterliggjøring*, 3. *Tilbakeholdelse av informasjon*, 4. *Fordømmelse uansett hva du gjør*, 5. *Påføring av skyld og skam*. Rettet mot kvinner, avspeiler disse teknikkene en mannskultur der kvinner blir ansett som mindreverdige og som objekt for underkastelse eller som eiendom. Så allmenngyldige er hersketeknikkene, at boka fikk stor oppmerksomhet og ble oversatt til en rekke språk, blant annet samisk, japansk og tibetansk. Den er utgitt både i Russland, Bangladesh og Afghanistan.

De fem hersketeknikkene har vært undervist i på selvbevissthetskurs for kvinner, der kvinner ble bevisstgjorte på hvordan menn bruker manipulering som maktmiddel for å beholde kontrollen over kvinner. Det er viktig å merke seg, slik Grønbech påpeker at hersketeknikkene kan brukes av alle, men siden menn er oftere enn kvinner i maktposisjoner, er det flest menn som er brukere og flest kvinner som rammes. At hersketeknikker anvendes av kvinner i maktposisjoner, er ikke forventet, det er når de kommer fra menns side at hersketeknikkene oftest blir lagt merke til. Likevel kan de være ekstra nyttige for kvinner som vil sikre seg mot tap av makt og kontroll, enten det er i privatliv eller arbeidsliv, eller i politiske fora og andre sammenhenger der styring og ledelse foregår. Kvinners bruk av hersketeknikker kunne fortjent mer oppmerksomhet.

Berit Ås kan også kalles «Kvinneuniversitetets mor». For henne var det en drøm fra slutten av 70-årene, å skape et universitet som skulle formidle kvinneteorier og kvinneforskningens resultatet til kvinner uten formell utdanning, kvinner som gjennom kvinneuniversitetets kursvirksomhet og kunnskapsutvikling kunne styrke sin egen posisjon og selvilde. Teoretisk var spørsmålet om kvinneuniversitetet skulle bygges på radikal marxistisk-sosialistisk ideologi eller en mer humanistisk og tolerant kunnskapsforståelse av kvinneundertrykkningen i samfunnet. I 1983 ble drømmen en realitet gjennom etableringen av den private stiftelsen Kvinneuniversitetet på Løten. En læreplan ble utarbeidet, med tema som blant annet kvinnekultur, helhetlig helse, alternativ økonomi og økologi. Senere kom det flere kvinneuniversiteter, blant annet i Steigen i Nordland og i andre land som kopierte ideen. Flere av disse er nedlagte i dag.

Våren 2011 ble Kvinneuniversitetet i Norden åpnet ved Høgskolen i Nesna i Nordland. Viktigste mål for arbeidet er innenfor områder som kan bidra til å bekjempe vold mot kvinner, belyse kvinners reproduktive arbeid og fokusere på kvinners arbeid og lønnsvilkår. Fakta viser at kvinner i arbeidslivet lønnes i gjennomsnitt lavere enn menn, selv i yrker der kvinner og menn har samme utdanning og der de oppfyller like kompetansekrav.

For ytterligere å belyse innsatsen til denne feministiske foregangskvinnen, vil jeg sitere Grønbech som sier: «Berit Ås har lenge arbeidet for å skape nye alternative økonomiske modeller for å forstå utarming av jordens ressurser og for å bekjempe fattigdomsproblemet. Hun mener at en vestlig, kapitalistisk økonomisk modell om profittmaksimering, medfører en generell utarming av ressurser som spesielt rammer kvinner og barn.» (s. 214)

Nær hjertet

Berit Ås selv skriver i boka om hvordan Nord-Norge står hennes hjerte så nært. Alle reisene, alle menneskene i nord, alle minnene fra ulike begivenheter er det hun nevner da. Spesielt sterkt står opplevelsen hennes av at Nesna sa seg villig til å etablere et nordisk kvinneuniversitet, da kvinneuniversitetet på Løten var blitt nedlagt av regjeringen i 2011, etter 25 års drift. Nesna kommune stilte midler til rådighet og lokaler for Kvinneuniversitetet i Norden, på Høgskolen i Nesna. Berit Ås drømmer på nytt om: «å samle kvinnene internasjonalt, de som har hatt store politiske oppgaver på de mange kontinenter, slik vi i sin tid huset dem på Løten i Hedmark. For disse kvinnenes erfaringer gir ofte andre løsninger enn krig, våpenbruk, massedrap og ødeleggelse.» (s. 231) Som eksempler trekker hun fram Mandelas visestatsminister som var en ikkevoldelig kvinne, kvinnelederen av Frelimo, guvernøren i Rio og Palestinas første kvinne-statsråd. Disse kvinnene tenkte annerledes, skriver Berit Ås, og spør i avslutningen av sin artikkel: «Skal de noen gang komme til orde og til makt? Uten at alt først legges i ruiner?» (s. 231).

Når Grønbech kommer inn på kvinnebevegelsens utfordringer i dag, tar hun utgangspunkt i patriarkatet, som fortsatt finnes: «Den patriarkalske ordenen innebærer offentlig og privat kontrollutøvelse av både formell og uformell karakter, i form av juridiske rettigheter og sosiale plikter som framtrer både åpent og skjult.» (s. 249) Det er hjertesakenes mange

kvinner som Grønbech framstiller i sin hyllest til Berit Ås, en imponerende samling og et imponerende arbeid er gjort, både av de som er omtalt i boka og av forfatteren.

Hvor er dagens foregangskvinner? Hvem er de? Og har de rammebetingelser til å kjempe mot den respektløse behandlingen som mange kvinner, og marginaliserte personer av begge kjønn, er utsatte for i dagens samfunn? Har de muligheter innenfor sine livsbetingelser og sine samtidskulturelle forutsetninger i dag? Et spørsmål er om det tjener samfunnet vi alle lever i, dersom kvinner i likestillingens navn går inn i, og tar over mannssamfunnets skjulte maktstrukturer, strategier og dominerende verdisyn.

Denne boka er et viktig bidrag for å minne om hjertesaker som kvinner har stått for. Disse la grunnlaget for kunnskap som i dag er ressurser i verdifelleskap som også progressive menn inngår i. Dagrunn Grønbech sin bok setter søkelyset på noe som er omgjort til selvfølgeligheter, for mange av kampene vet vi har lyktes. Mange av dagens kvinner – og menn - kan nyte godt av det arbeidet som foregangskvinner har gått i bresjen for på vegne av sine medsøstre, og også på vegne av medsøstre i kommende generasjoner. Jeg vil avrunde denne bokomtalen med Berit Ås sine egne ord (s. 231) helt til slutt: «Noen ganger ser det ut til at bare det umulige er mulig.»

Litteratur:

Grønbech, Dagrunn (2018) *Foregangskvinner. En hyllest til Berit Ås*. Trondheim: Museumsforlaget.

Grønbech, Dagrunn (2010/2014) *Kystkvinnen. Fiskerbonde og omsorgsperson*. Mosjøen: Rønnes trykkeri.

Sollund, Sigrid (2017) *Hersketeknikker, nyttige og nådeløse*. Oslo: Kagge forlag.

Ås, Berit (1975) *De fem hersketeknikker*. København: Juristforbundets forlag.